

ГУЖВА О.І.

(Управління Державної пенітенціарної
служби України в Чернігівській області)

УДК 343.82

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОТРИМАННЯ ЖІНКАМИ, ЯКІ НАРОДИЛИ ДИТИНУ В УМОВАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Стаття висвітлює проблемні питання, пов'язані із реалізацією права жінки на отримання соціальної допомоги при народженні дитини в місцях позбавлення волі. Наводиться аналіз нормативно-правової бази, яка регулює дане питання, та пропонуються шляхи законодавчого його вдосконалення.

Ключові слова: жінки в місцях позбавлення волі, будинок дитини, соціальна допомога.

В статье освещаются вопросы, связанные с реализацией права женщины на получение социальной помощи при рождении ребёнка в местах лишения свободы. Дается анализ нормативно-правовой базы, которая регулирует данный вопрос, и предлагаются пути его законодательного усовершенствования.

Ключевые слова: женщины в местах лишения свободы, дом ребенка, социальная помощь.

This article is devoted to the problematic questions concerned with realization of women's rights on social aid who has born a child being incarcerated. Analyzing normatively-legal bases in the criminal-executive branch of law, a set of propositions concerning its improvement has been presented.

Keywords: incarcerated women, child house, social aid.

На сучасному етапі розвитку пенітенціарної служби України одним із важливих завдань є організація соціального захисту осіб, які утримуються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. В рамках досить широкого визначення «соціальний захист осіб, які позбавлені волі» окремим структурним елементом, на нашу думку, необхідно розглядати соціальний захист засуджених та ув'язнених жінок, враховуючи їх фізичні, професійні, соціальні і психологічні потреби, і особливу увагу приділяти категорії вагітних жінок та жінок, які народили дітей в умовах позбавлення волі, як найбільш соціально вразливого прошарку засуджених.

Метою даної статті є висвітлення нормативно-правового забезпечення процесу отримання жінками, які народили дітей в умовах позбавлення волі, соціальної грошової допомоги як важливої складової частини соціального захисту жінок.

Проблеми виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок неодноразово розглядалися у сучасній науковій літературі, зокрема, цій тематиці присвячені роботи Ю.М. Антоняна, А.Х. Степанюк, А.Б. Благої, В.А. Бадири, М.С. Басенко, І.Г. Богатирьова, М.Н. Голоднюк, О.М. Джузи, Т.А. Денисової, І.О. Кирилової, І.В. Корзуна, В.О. Меркулової, С.В. Нікітенко, А.Т. Потьомкіної, М.В. Стрюк, О. Серебрякової, Є.В. Середи, Л.О. Шевченко, Т.О. Шмаєвої, В.В. Федусік, Т.М. Явчуновської, І.С. Яковець та ін. Небайдужим до питань соціального захисту жінок, позбавлених волі, є представники міжнародних правозахисних організацій, які здійснюють моніторингові дослідження дотримання прав людини [2, с. 204-209; 7].

Загальновідомим в Україні є той факт, що жінка, яка завагітніла та народила дитину, забезпечується соціальною грошовою допомогою, розмір якої останніми роками збільшився. Таким чином, для повноцінного утримання та виховання дитини державою гарантується певний рівень матеріальної підтримки для сімей з дітьми. Відповідно до ст. 141 Кримінально-виконавчого кодексу України жінки, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть народжувати й мати при собі дитину, тобто навіть перебуваючи за ґратами виховувати її до досягнення нею трирічного віку.

При Чернігівській виправній колонії № 44 функціонує Будинок дитини, на території якого проживають діти засуджених жінок, які відбувають покарання. Установу виконання покарань регулярно відвідують представники державних, громадських та релігійних організацій. Після ознайомлення з умовами проживання дітей та засуджених жінок працівникам установи

доволі часто доводиться чути запитання : „Чи отримують жінки, які разом із своїми дітьми перебувають на повному державному забезпеченні, види соціальної грошової допомоги?” На поставлені запитання працівниками установи надається відповідь, що відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751 виплата допомоги припиняється у разі перебування отримувача допомоги у місцях позбавлення волі за рішенням суду, тому така ситуація не може не викликати занепокоєння і потребує обов'язкового вирішення.

Актуальність питання забезпечення соціального захисту засуджених жінок, які мають дітей в Будинку дитини, на даний час залишається гострою у зв'язку з тим, що виплата видів соціальної матеріальної допомоги жінкам, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, не проводиться, хоча працівниками виправної колонії готуються відповідні документи, які направляються за призначенням. У поданні Генеральної прокуратури України від 12.01.2012 року Про усунення порушень Закону України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” було вказано на необхідність вжиття заходів із забезпечення соціального захисту жінок з дітьми та направлення до органів соціального захисту населення матеріалів із клопотанням про розгляд питання щодо призначення видів грошової допомоги. Однак, незважаючи на усі необхідні заходи, дане питання залишається не вирішеним і дотепер. Головною причиною такої ситуації є, на наш погляд, відсутність правового регулювання нарахування та виплати допомоги засудженим жінкам, які народили дитину в місцях позбавлення волі. Турботу із зазначеного питання висловив під час візиту до Чернігівської виправної колонії Ю.О. Павленко, Уповноважений Президента України з прав дитини [8]. Проблематика виплати матеріальної допомоги при народженні дитини та по догляду за дитиною обговорювалась у рамках реалізації українсько-швейцарського проекту «Підтримка пенітенціарної реформи в Україні», зокрема, його компоненту «Жінки та матері з дітьми в ув'язненні [1].

Зупинимося більш детально на розгляді цього питання. Безпосередньо порядок нарахування та виплати грошових видів соціальної допомоги регламентується Законом України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” від 21 листопада 1992 р. та Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751 „Про порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми”.

У переліку документів, які є обов'язковими для отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, зазначена довідка встановленого зразку, видана лікувально-профілактичним закладом. Ідеться про документ облікової статистичної форми № 147/о для призначення і виплати державної допомоги у зв'язку із вагітністю та пологами жінкам, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, що встановлена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18.03.2002 № 93. Цим наказом затверджена „Інструкція про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян” [3]. Відповідно до пункту 3 зазначеної Інструкції право видачі довідки мають лікарі лікувально-профілактичних закладів, в яких здійснюються спостереження за вагітними та/або акушерська допомога, й вона надається в органи, що призначають та здійснюють виплату такої допомоги. У тих колоніях, де працюють будинки дитини, є й медичні частини, у штатній структурі яких передбачена посада «лікар акушер-гінеколог», однак медичні частини цих установ виконання покарань не мають можливості видавати довідку облікової статистичної форми жінкам, які завагітніли в умовах позбавлення волі. Це пов'язано із тим, що відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 № 385 „Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я” [4] зазначені медичні частини не віднесені до „лікувально-профілактичних” закладів, отже, не мають права видавати таку довідку. Аналогічна ситуація має місце і зі слідчими ізоляторами, які також мають медичну частину, до якої може звернутися вагітна жінка. Тому ми маємо ситуацію, коли уповноважуюча норма виключає застосування дозвільної норми, призводячи до правової колізії.

Подібна з точки зору суперечливості правового забезпечення ситуація виникає при оформленні документів для отримання *допомоги при народженні дитини* (курсив наш – О.Г.). Для реалізації цього права у відділі реєстрації актів цивільного стану територіального головного управління юстиції Міністерства юстиції України необхідно отримати витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про народження дитини або довідку, видану виконавчим органом сільської, селищної, міської рад. Але засуджена особа в силу зрозумілих причин сама

не може самостійно отримати у відділі реєстрації актів цивільного стану витяг з Державного реєстру. Перелік фізичних осіб та дитячих закладів, адміністрація яких може отримати цей витяг з Державного реєстру, передбачений окремим документом [6]. У переліку зазначено, що представники закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу, де постійно перебуває дитина, за умови пред'явлення ним довіреності, паспорта або паспортного документа можуть отримати витяг з Державного реєстру. Будинки дитини при установі виконання покарань до цього переліку не занесений. Крім того, необхідно врахувати, що Будинки дитини при установі виконання покарань на даний час юридично не має статусу „дитячого закладу, де постійно перебуває дитина”.

Намагаючись вжити заходів із забезпечення соціального захисту засуджених жінок, які народили дітей в умовах позбавлення волі, адміністрація установи виконання покарань надає сприяння у підготовці необхідних документів, після чого засуджена подає відповідну заяву, яка разом із документами передається до територіального органу соціального захисту населення для призначення виплати соціальної допомоги. У контексті питання, яке розглядається у статті, важливо звернути увагу на п. 13 постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751 «Про порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми», відповідно до якого виплата допомоги припиняється у разі: *перебування отримувача допомоги у місцях позбавлення волі за рішенням суду* (курсив наш – О.Г.). Виходячи із логічного способу тлумачення норм права, робимо висновок, що виплата допомоги спочатку призначається, а лише потім – припиняється. На практиці ситуація є аналогічною – виплата грошової допомоги спочатку призначається, а потім, одразу, приймається рішення про припинення виплати у зв'язку із тим, що отримувач допомоги – жінка перебуває у місцях позбавлення волі за рішенням суду. Відповідне рішення і направляється на адресу установи виконання покарань.

Досліджуючи правовий аспект окресленої нами проблеми, ми звернули увагу на відсутність законодавчого закріплення поняття „місця позбавлення волі”, яке неодноразово вживається у нормативних документах, оскільки має важливе значення для правозастосовної діяльності відповідних суб'єктів. У коментарі до ст. 393 Кримінального кодексу України зазначається, що об'єктивної стороною даного злочину є самовільне залишення одного з „місць позбавлення волі” і такими місцями можна вважати: виправну установу; установу для попереднього ув'язнення; кабінет прокурора, слідчого або особи, яка проводить дізнання; залу судового засідання; місце проведення слідчих дій; транспортний засіб для конвоювання; гауптвахту; ізолятор тимчасового утримання. Із наведеного переліку ми бачимо, що визначення терміна „місця позбавлення волі” суттєво виходить за рамки таких понять, як „установа виконання покарань” або «слідчий ізолятор». Тому, на нашу думку, необхідно конкретизувати термін „місця позбавлення волі”, тобто передбачити правовий статус жінки як „ув'язненої”, „засудженої” в період перебування її в слідчому ізоляторі, виправній колонії, або перевезенні (етапуванні).

Якщо ж розглядати питання про можливість отримання допомоги після звільнення жінки з установи виконання покарань, тобто коли вона фактично перестає перебувати в місцях позбавлення волі за рішенням суду, а дитина, яка разом із матір'ю залишає межі установи виконання покарань, ще не досягла трирічного віку, необхідно згадати, що термін подачі письмової заяви для поновлення виплат передбачений протягом шести місяців після припинення виплати. Сумуючи строк для призначення допомоги – не пізніше ніж через 12 календарних місяців після народження дитини та шість місяців після припинення виплати – неважко підрахувати загальний термін, який в сумарному обрахуванні дорівнює 18 місяцям з дати народження дитини. У більшості випадків дитина, яка залишає установу разом із своєю матір'ю, на дату звільнення має вік, який перевищує 18 місяців. Беручи до уваги те, що строк призначеного покарання майже завжди поглинає визначений шестимісячний термін для подання заяви, це призводить до фактичного позбавлення засудженої жінки можливості реалізувати поновлення виплати. Єдиним шляхом для поновлення строків є отримання відповідного судового рішення в порядку цивільного судочинства.

Таким чином, підсумовуючи все вищевикладене, зазначимо, що при практичному застосуванні нормативно-правових актів у процесі забезпечення соціального захисту засуджених жінок з дітьми на даний час мають місце чітко визначені проблемні питання, які можливо вирішити шляхом внесення деяких змін та доповнень. На необхідність відпрацювання механізму

отримання допомоги при народженні дитини жінками, які відбувають покарання у виправних колоніях, звертають увагу і представники ЗМІ [5].

Зокрема, потребує доповнень постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751 «Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми». До переліку довідок, які дають підстави для отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, доцільно додати довідку, отриману від медичної частини установи виконання покарань.

На даний час нормативно не врегульоване питання обстеження жінок із діагнозом «вагітність» за межами установи виконання покарань, тобто не за фактичним місцем проживання до засудження та перебування на обліку лікаря-гінеколога, з подальшим отриманням відповідної довідки (форми 147/О). Доцільно внести зміни, якими буде передбачено, що після перебування засудженої на обліку медичної частини установи у неї буде можливість отримання вищезгаданої довідки як підстави для отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами.

Ведучи мову про внесення змін, важливо загадати про постанову КМУ від 22 серпня 2007 р. № 1064 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян», в якій передбачити одним із суб'єктів подання заяви для отримання витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про народження дитини адміністрацію СІЗО або виправної (виховної) колонії.

Список використаної літератури:

1. Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://penreform.org.ua/ua/normativno-pravove-regulyuvannya-dkvsu/vikonannya-pokarannya-u-vidi-pozbavleniya-voli-shhodo-zasudzenih-zhinok.html>.
2. Кримінально-виконавче право України: Підруч. для студ. юрид. спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. проф. А.Х. Степанюка. – Х., 2006.
3. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 385 від 28 жовтня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02>.
4. Про затвердження форм облікової документації щодо призначення державної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, та інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 93 від 18 березня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0346-02>.
5. Фоміна Н. Діти, народжені у колоніях: поза «зоною» державної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24621016.html>.
6. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 р. № 1064 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-п>.
7. Права людини в Україні – 2008: Узагальнена доповідь правозахисних організацій «Права жінок та гендерна рівність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khpg.org/index.php?id=1245857799#_ftn7.
8. Уповноважений Президента України з прав дитини відвідав будинок дитини при Чернігівській виправній колонії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/23198.html>.

Надійшла до редакції 26.10.2012

